

Марчак В.Я., професор кафедри кримінального права та криміналістики юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ

Судово-психологічна експертиза (Далі СПЕ) є одним з інститутів доказового права, яке має важливе значення при розгляді судами кримінальних проваджень. Новітнє кримінальне процесуальне законодавство України розглядає висновок експерта-психолога як один із засобів доказування, а СПЕ – як форму використання спеціальних психологічних знань при здійсненні правосуддя. Кримінальним процесуальним кодексом України (в редакції 2012 року) впроваджено нові підстави та порядок використання судом спеціальних психологічних знань у формі експертизи, що викликає необхідність дослідити їх організаційно-правові особливості.

СПЕ – це спеціальне психологічне дослідження, проведене фахівцем-психологом щодо суб'єкта-учасника кримінального провадження, яке призначається ухвалою суду за наявності загальних (процесуальних) і спеціальних (психологічних) підстав для отримання доказів у кримінальному провадженні. СПЕ допомагає повною мірою пізнати особистість обвинуваченого і мотиви його криміногенної поведінки. За допомогою СПЕ вдається пояснити поведінку обвинуваченого, з'ясувати його психологічну установку і мотиви, що спонукали його до дії. Експерт-психолог в змозі у своєму висновку дати повну характеристику особистості обвинувачуваного, без дослідження якої не можна встановити юридичний мотив вчинення злочину по деяких категоріях кримінальних проваджень. Кримінально-правове значення такого висновку полягає в тому, що він сприяє встановленню ознак особистості, які є елементами складу злочину: віку, раптово виниклого

сильного душевного хвилювання, безпорадного стану потерпілого, мотиву злочину, ін.

Під час проведення досудового розслідування експерт-психолог може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта. Слідчий суддя за результатами розгляду клопотання має право своєю ухвалою доручити проведення СПЕ експертній установі, експерту або експертам, якщо особа, що звернулася з клопотанням, доведе, що: 1) для вирішення психологічних питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта-психолога, проте сторона обвинувачення не залучила його або на вирішення залученого стороною обвинувачення експерта-психолога були поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з психологічних питань, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт-психолог внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок; 2) вона не може залучити експерта-психолога самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.

Після проведення СПЕ експерт-психолог надає суду висновок експерта – докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення СПЕ. Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта СПЕ, який ґрунтується на його спеціальних психологічних знаннях. Висновок СПЕ повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження. Експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність. Запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних психологічних знань експерта. У висновку щодо психічного стану підозрюваного,

обвинуваченого, не повинні вирішуватися питання юридичного характеру. Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта-психолога для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку. Висновок СПЕ передається експертом стороні, за клопотанням якої здійснювалася експертиза. Висновок експерта СПЕ не є обов'язковим для суду, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідному судовому рішенні.

Таким чином, для прийняття об'єктивного рішення в кримінальному провадженні та індивідуалізації покарання судді потребують характеристики особи обвинуваченого не лише з правових, але й з психологічних позицій. У зв'язку із встановленням істотних у кримінальному провадженні обставин, які стосуються психічних проявів особистості необхідно наукове дослідження і тлумачення ознак психічних явищ із застосуванням спеціальних пізнань в психології. Таке дослідження може проводити тільки експерт-психолог. Навіть якби судді володіли достатньою психологічною підготовкою, вони не змогли би застосовувати свої знання психології для отримання нових доказів через неприпустимість суміщення професійних функцій судді з функціями судового експерта. Отже, в подібних ситуаціях вирішення питань психологічного змісту без висновку експерта-психолога є неприпустимим. Встановлені за допомогою висновку експерта СПЕ доказові факти про психологічні особливості й психічні стани обвинуваченого, його можливість повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними під час вчинення злочину є однією з численних логічних посилок для висновку про суб'єктивну сторону та суб'єкт злочину. Підсумовуючи сказане про роль висновку експерта СПЕ у процесі доказування, можна зробити висновок, що сам по собі він не зумовлює висновків про обставини, що підлягають доказуванню, а має доказове значення лише в сукупності з іншими зібраними у кримінальному провадженні доказами. Висновок СПЕ з питань психологічного змісту в контексті з іншими зібраними в кримінальному провадженні доказами створює більш міцний інформаційний

базис і підвищує надійність остаточних висновків суду, що сприяє ухваленню правильного рішення.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2002. – № 7: Судові експертизи в Україні. – 416 с.
2. Костицкий М. В. Судебно-психологическая экспертиза / М. В. Костицкий. – Львов : Выща школа, 1987. – 143 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України [текст] : – К. : «Центр учбової літератури», 2012. – 292 с.

Москалюк Л.М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри юридичної психології НАВС

Іванова О.В., кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри юридичної психології НАВС

Корсун С.І., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри юридичної психології НАВС

ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

Створення сучасної цілісної системи правосуддя для неповнолітніх осіб має включати не тільки винесення судового рішення, а й різноманітні профілактичні заходи, визначати шляхи подальшого супроводження неповнолітнього, застосовувати методи його реабілітації. Найголовнішим принципом при цьому має стати максимальна індивідуалізація судового процесу, в центрі якого має бути особистість неповнолітнього.

Досвід розвинутих країн показує, що спеціалізована система правосуддя для неповнолітніх дозволяє враховувати вікові та особистісні особливості дітей та підлітків при